

Sahrudin Sarajčić

GEOPOLITIČKE KARAKTERISTIKE BALKANA U DETERMINACIJI SAVREMENIH DEMOGRAFSKIH PROMJENA NA BALKANSKOM POLUOTOKU

UVOD

Uprkos evidentnim obilježjima kontinuiteta, naročito u procesu formiranja nacija i utvrđivanja političkih granica, cjelina Balkana danas odražava nedovoljno jasne i protivurječne geopolitičke i ekonomske karakteristike. Iako geografski pripada Evropi, Balkan nije integralni dio ni pragmatičkog (ekonomskog) ni političkog prostora Evrope. Iako sama geografija nameće međuzavisnost (naprimjer, uloga saobraćajnih osovina), ipak nema zajedničkih političkih i ekonomskih institucija, te se ne može smatrati organiziranim regionalnim entitetom.

Istina, mogu se navesti određeni inicijalni oblici političke i ekonomske rekonstrukcije Balkana kao što su CEI (Centralno-evropska inicijativa), SECI (Inicijativa za saradnju u Jugoistočnoj Evropi) ili Stability Pact (Pakt stabilnosti), ali te inicijative, ipak, ne predstavljaju značajniji iskorak ka evropeizaciji ovoga prostora s obzirom da još uvijek ne postoji konzistentnost u političkim stavovima zapadnih država.

Ako bi govorili o važnosti ovoga prostora u savremenim uvjetima međunarodnog razvoja, neophodno je istaći neka bitna obilježja koja iako određena heraldičkom spoznajom svog ukupnog položaja i danas bitno određuju njegovu ne samo političku već i ekonomsku budućnost.

Izložen raznim utjecajima spolja, Balkan je svoj evroazijski karakter zadržao i danas u svom etničkom sastavu, kulturnom i političkom razvitku.

Na balkanskom poluotoku se formirala prva civilizacija u Evropi (antička Grčka), prva imperija (Makedonska), a za njom su dolazile i propadale druge evropske imperije (Vizantija, zatim Turska, Habsburška) i interesne sfere velikih sila.

Usponi i padovi imperija, naroda i kultura tokom posljednja dva milenijuma mogu se smatrati kao posljedica evroazijskih karakteristika Balkana.

Šta je suština balkanizacije ?

U predstavama Evropljana “balkanizacija” je metafora etničkih i religioznih sukoba, izolacionističkog državnog, kulturnog i religioznog nacionalizma, koji je bio doveo do pada Evrope u dva svjetska rata. Nasuprot modelu srednje Evrope, koji je oličenje religijske tolerancije, etničkog zajedništva, multikulturalnosti, polilingvizma – dakle ideala i smisla “evropskog doma”, model “balkanizacije” ima negativno značenje u smislu “političko-teritorijalne usitnjenosti, etničke i međudržavne netrpeljivosti, zavađenosti, stranog miješanja i dominacije” (Ilić, Spasovski, 1994. god.).

Model “balkanizacije” predstavlja “grupu malih, nestabilnih, slabih država, koje se baziraju na ideji nacije, u jednom regionu u kojem se država i nacija teritorijalno ne podudaraju; sve sa međusobno konfliktnim teritorijalnim pretenzijama i s etničkim manjinama, koje su trebale biti asimilirane ili potisnute, koje stvaraju nestabilne i promjenljive međusobne saveze, tražeći podršku od spoljnih sila, da bi zaštitile nacionalni opstanak, i na svoj način korištene od tih sila za njihove sopstvene strateške ciljeve” (Campell, 1963.).

Osnovne geopolitičke determinante Balkana su heterogenost i tranzitnost. Posljedica heterogenosti je političko-teritorijalna usitnjenost, a

tranzitnosti – prisustvo interesa velikih sila. Stoga se u svjetlu aktuelnih regionalnih pregrupisanja na prostorima Evrope sve više govori o “južnom krilu” da bi se odredila geostrateška situacija zemalja članica NATO-a. Time se sve više potvrđuje da će budući demografski model Balkanskog regiona uglavnom ovisiti o novim regionalnim integracijskim procesima između tih država, kao i na drugoj strani o spremnosti Evropske unije da uključi te države u jedinstveno evropsko područje.

Specifične geopolitičke karakteristike Balkana su sljedeće:

1. Balkanski etnički mozaik. Centralno mjesto artikulacije nacionalnih osjećanja većine ili manjine ima osnovu u mozaiku naroda koji su razdijeljeni religijama, što čini ovaj problem posebno složenim. Koliko god da su relativni postojeći podaci, krenut ćemo od onih koji daju nacionalne statistike pojedinih država.

Po popisu 1992. godine u Rumuniji 89,4% stanovništva su Rumuni; 7,1% Mađari; 1,8% Romi. U Bugarskoj 85,3% su Bugari; 8,5% Turci; 2,6% Romi. Prema zvaničnim podacima u Albaniji 97,2% su Albanci; 1,8% Grci; 1% ostali. U Grčkoj 98% su Grci i 2% ostali. U Turskoj 83% su Turci; 14% Kurdi; 1,7% Arapi; 1,3% ostali. U SR Jugoslaviji 62,3% su Srbi; 16,6% Albanci; 5% Crnogorci; 3,3% Muslimani; 3,1% Mađari; 1,3% Romi; 1,1% Hrvati (u AP Vojvodini Srbi čine 57%, a Mađari 17%; u AP Kosovu i Metohiji Srbi su 1953. godine činili 23,5%, a po procjeni 1991. godine samo 10% stanovništva). Stanovništvo Bosne i Hercegovine čine tri nacionalne grupe slovenskog porijekla i istog jezika – 43,7% su Bošnjaci (raniji naziv Muslimani), 31,4% Srbi, 17,3% Hrvati i 5,5% Jugosloveni – često djeca iz mješovitih brakova. U Makedoniji su Albanci 1953. godine činili 12,5% stanovništva, a 1994. godine 22,9%, po zvaničnom popisu. U Hrvatskoj je udio Srba 1991. godine iznosio 12%, da bi poslije operacija “Bljesak” i “Oluja” (1995.) taj udio bio smanjen na ispod 5%. Etnički najhomogenije su Albanija, Grčka i Slovenija, a najheterogenije SR Jugoslavija i Makedonija.

2. Ekonomska i socijalna kriza. Etnička marginalizacija u pogledu kadrovske, regionalne, obrazovne politike i slično, u odnosu na regione naseljene manjinama, pojačala je konflikte “po horizontali” (između etnosa, kultura, sistema vrijednosti) i “po vertikalni” (između manjina i siste-

ma vlasti, država). Jugoslavija se dezintegrirala kad je disparitet regionalnog razvoja između ekstrema (Kosmet – Slovenija) dostigao 1:7. “Gnijezda siromaštva” su u unutrašnjosti Balkanskog poluotoka, u planinskim oblastima. Dispariteti dohotka per capita među balkanskim državama kreću se u rasponu 1:8 (Albanija – Grčka), a među balkanskim i susjednim državama 1:30 (Albanija – Italija).

Otuda potječe kriza identiteta kao generator etničkih i religioznih konflikata. Socijalno – psihološki subjekti konflikta se javljaju u uslovima krize i kolapsa ne samo ekonomskih već i socijalnih struktura, kad ljudi napuštaju stari identitet i traže svoje novo “ja”, kao i “neprijatelja” koji je kriv za izgublenu sigurnost i narušenu ravnotežu.

Osim toga, parcijalna rješenja koja je nudila međunarodna zajednica u toku raspada Jugoslavije i nedostatak cjelovitog programa ekonomske stabilizacije regiona, ne samo da nije oslabio etničke konflikte, nego je produbio krizu i postao faktor nestabilnosti.

Osnovni pravac traženja stabilnosti je traženje novog identiteta i novog suvereniteta u vidu nove zajednice ili države. Drugi pravac je bjekstvo od sadašnjosti u prošlost (historiju) ili budućnost i traženje razloga postojanja (raison d’être) države baš tamo. To je etnopsihološko objašnjenje sindroma “vraćanja u historiju” na Balkanu posljednjih godina, što je rezultiralo dezintegracijom pojedinih političkih prostora i ponovnom promjenom demografske slike Balkana.

3. Prisustvo stranih sila. Pretpostavke za rebalkanizaciju jesu kriza industrijskog društva (postindustrijalizam) i kriza moderne države (postmodernizam), koji pojačavaju etničku dezintegraciju i geopolitičku destrukciju. Nasuprot procesima etničke homogenizacije (tipa američkog meltin pot-a) i konsolidacije (tipa jugoslovenskog bratstva i jedinstva) u prvi plan izbijaju separatizam i multikulturalizam, koji pothranjuju etničke i religiozne konflikte. To kardinalno mijenja problem međunarodne sigurnosti i poretka, pošto se u ovom regionu prepliću interesi stranih sila (“geopolitički čvor”). Međunarodna zajednica se danas bori u interesu vlastitog mira da “problem balkanizacije” ne izađe iz ovog regiona na međunarodnu scenu, kao što je to bio slučaj u vrijeme “Istočnog pitanja” (Berlinski kongres 1878.) ili Prvog svjetskog rata (1914. – 1918.). Velike sile na balkanskoj vjetrovietini ne nastupaju više kao rivali, već kao

“međunarodna zajednica”. Rivalstvo je prepušteno balkanskim narodima, da se bore za izgradnju nacionalnih država ili za nepovredivost granica.

Međunarodna zajednica je u periodu poslije “hladnog rata” poremetila balkansku ravnotežu, tako što je u određenom smislu, delegitimirala, značaj principa teritorijalne cjelovitosti višenacionalnih država (princip teritorijalnog suvereniteta) i osnažila princip samoopredjeljenja naroda. Činjenica da osnovne manjinske zajednice na Balkanu nalaze podršku za svoj identitet u susjednim državama, dodatno produbljuje izbijanje konflikata i mogućnosti za njihovu internacionalizaciju. Poremećena ravnoteža teško se ponovo uspostavlja. Međunarodna zajednica nema razrađenu strategiju ograničavanja konflikata, pogotovo za balkanski tip konfliktности, za koji su karakteristične teškoće u definiranju agresora, spremnost na bespoštednu borbu, nepridržavanje zakona i pravila tradicionalnog ratovanja, nejasno definirani regioni ratnih dejstava i slično. Stoga su akcije međunarodne zajednice (OUN, NATO) često bile neuspješne usljed nesinhroniziranih mjera (diplomatskih, političkih, humanitarnih, vojnih), nepoznavanja terena, “stavljanja u poziciju strane u sukobu i sudije u istom mah” (Foucher, 1994.).

Etnodemografski modaliteti razvoja

Asinhroni etnodemografski procesi ne pogoduju geopolitičkoj ravnoteži na Balkanu. Uzimajući u obzir podatke nekih geografa o brojnom stanju balkanskih naroda početkom ovoga vijeka, i podatke o njihovom sadašnjem brojnom stanju, proizilaze sljedeće promjene: turski narod se brojno uvećao za 400%, rumunski za 45%, bugarski za 38%, grčki za 35%, a albanski za čak 600%. Istovremeno, srpski narod je otišao u depopulaciju za oko 10%. Čak, prema mišljenju nekih autora, da su se Srbi samo udvostručili, danas bi ih bilo oko 20 miliona.

Nizak natalitet i smanjivanje stanovništva u izvjesnom stepenu su karakteristični gotovo za sve hrišćanske narode na Balkanu. Primjerice, danas Srbi čine svega 66% stanovništva Srbije. Od 100 novorođenih u Srbiji, svega 55 su Srbi.

Broj stanovnika Slovenije, ako se održi sadašnja tendencija, sredinom XXI vijeka će se prepолоviti – od 1,8 miliona na 900.000. Hrvatska,

Bugarska i Grčka također ne osiguravaju prostu reprodukciju. Smanjivanje hrišćanskog stanovništva je praćeno uvećavanjem muslimanskog. Radi poređenja, 1950. godine odnos između broja stanovnika Bugarske i Turske iznosio je 1:28, a danas je taj odnos 1:7. Stanovništvo Turske, sa godišnjim priraštajem od 2 miliona, nadmašuje ukupno hrišćansko stanovništvo Balkana.

Tabela 1:

Pregled teritorijalne i populacijske veličine balkanskih zemalja uoči I svjetskog rata, između dvaju svjetskih ratova i danas. (površina 000 km kvadratnih; stanovništvo 000)

Zemlja	Površina 1914.	Stanovništvo 1914.	Površina 1930.	Stanovništvo 1930.	Površina 1994.	Stanovništvo 1994.
Grčka	120	5.000	130.199	6.205	131.944	10.300
Turska (evr.)	17	1.890	23.975	1.041	23.764	
Bugarska	120	4.800	103.146	5.479	110.912	
Rumunija	132	7.500	294.967	18.025	237.500	
Srbija	87	4.500	-	-	88.361	
Crna Gora	16	500	-	-	13.812	
Albanija	30	1.000	27.538	1.006	28.748	3.250
BiH	-	-	-	-	51.129	
Makedonija					25.713	
Slovenija					20.251	
Hrvatska					56.538	
Jugoslavija			248.665	13.931	102.173	

1. Etničko preseljenje ili transfer

Taj metod za postizanje nacionalne homogenizacije prvi put je primijenjen sporazumno poslije grčko-turskog rata (1923). Oko 400.000 Turaka iz Grčke (Egejska Makedonija i Trakija) zamijenjeno je za 1,3 miliona Grka iz Turske (zapadna Anadolija). Sljedeće godine (1924) iseljeno je oko 100.000 Grka iz Bugarske u Grčku, a tih godina oko 250.000 ljudi (od toga 96.000 Slovena) preseljeno je iz Grčke, Rumunije i Turske u Bugarsku. Razmjena stanovništva između Bugarske i Rumunije izvršena je 1940. godine, kada je Bugarska ponovo uzela južnu Dobruđu (u periodu 1913.-1940. ta oblast je pripadala Rumuniji i za to vrijeme udio

rumunskog stanovništva povećao se sa 3% na oko 80%). Iz južne Dobruđe i drugih djelova Bugarske otišlo je 110.000 Rumuna u zamjenu za 70.000 Bugara iz sjeverne Dobruđe i delte Dunava. Kolonizacija unutar pojedinih država također je vid preseljenja.

Pri proučavanju političkih migracija na Balkanu u prošlosti i danas, primjetno je: nemilosrdnost, upravo surovost, kojom se hiljade porodica istjeruje sa svojih ognjišta; slabo poštovanje privatne svojine, neobično za civiliziranu Evropu; lahkoća sa kojom se ostavlja stari zavičaj i seli se u tuđinu bez obzira o kojoj se naciji radi.

2. Etnička pomjeranja ili “pročišćavanja”

To je, ustvari, karakterističan oblik “balkanizacije”, koji ima dugu tradiciju u surovim oblicima populacijske politike Rima, Vizantije i Osmanske imperije. Na to su utjecali česti ratovi i promjene granica.

Od oslobođenja Bugarske (1878. godine) do danas broj iseljenih u Tursku iznosio je 1,2 do 1,3 milona (Prodanov, 1995.). Veliki talasi iseljavanja iz Bugarske u Tursku bili su 1950.-1951. god. (150.000) i u vrijeme tzv. “velike ekurzije” 1989. godine (nekoliko stotina hiljada). Zbog visokog prirodnog priraštaja broj Turaka u Bugarskoj se ipak povećao. Naprimjer, 1934. godine bilo ih je 750.000, a 1992. oko 822.000. Između dvaju svjetskih ratova iseljeno je oko 100.000 Turaka iz Rumunije i Jugoslavije u Tursku. Također, u našoj historiografiji i antropogeografiji postoje različiti podaci o broju iseljenih Bošnjaka iz Bosne i Hercegovine prije i poslije Drugoga svjetskog rata u druge zemlje, među kojima najviše u Tursku.

Na kraju II svjetskog rata desile su se velike seobe Nijemaca iz Besarabije (94.000), Bukovine (44.000), Vojvodine (preko 400.000) i Rumunije (oko 30.000), koji su tu bili kolonizirani u vrijeme Habsburške monarhije. Na početku II svjetskog rata oko 200.000 Rumuna je iz sjeverne Transilvanije (koja je pripala Mađarskoj) izbjeglo u Rumuniju, a nekoliko godina kasnije, približno isto toliko Mađara je izbjeglo iz Transilvanije (koja je vraćena Rumuniji).

Također se iselilo 30.000 Italijana s otoka Dodekanez koja su pripala Grčkoj. U prvoj polovini XX vijeka više od tri miliona ljudi preseljeno je manje-više prisilno iz jednog dijela Balkana u drugi (računajući i Tursku)

ili izvan njega, prije svega u cilju neutraliziranja vjekovne germanske kolonizacije sa sjevera i zapada i turske sa juga i istoka.

Posebno tragičan vid etničke revizije je genocid i etničko "čišćenje". U toku Drugoga svjetskog rata deportovano je u koncentracione logore oko 185.000 Jevreja iz Besarabije i Bukovine, 62.000 iz Grčke, 17.000 iz dijelova bivše Jugoslavije koji su bili pod upravom sila Osovine i desetine hiljada s teritorija pod upravom ND Hrvatske.

Nažalost, proces prisilnog preseljavanja stanovništva bio je prisutan na Balkanu i pretkraj prošlog stoljeća, koji je raspadom bivše Jugoslavije doveo do ogromnih demografskih i etničkih promjena na njenim prostorima.

Od država koje su nastale disolucijom ex Jugoslavije, s aspekta kako demografskog dinamizma tako i ukupnih nastalih promjena, naročito je interesantna Bosna i Hercegovina.

Bosna i Hercegovina se odlikovala najvećim demografskim potencijalom među republikama bivše Jugoslavije. Njen prirodni priraštaj 1990. godine bio je 34.877. Istovremeno, republike bivše Jugoslavije s većim brojem stanovnika imale su znatno niži prirodni priraštaj: Srbija bez pokrajina 8.271, Hrvatska 2.513.

Takav rastući trend u prirodnom priraštaju BiH bio je zabilježen i u periodu 1981.-1991. godine (vidjeti tabelu 1) gdje, ako posmatramo nacionalnu strukturu, najveći porast su zabilježili pripadnici bošnjačke nacionalnosti sa 56,1 %, Srba 18,0 %, Hrvati 15,1 %. Po broju omladine u dobu 15-24 godine BiH je također zauzimala prvo mjesto. U njoj je 1981. godine ovaj dio populacije premašio brojku od 838.000 (Srbija bez pokrajina 807.725, Hrvatska 698.746).

Osim toga, druga značajna karakteristika jeste činjenica da je Bosna i Hercegovina i najveće emigraciono područje. U periodu 1981.-1991. iz nje se više iselilo nego uselilo (negativan migracijski saldo) 171.207 stanovnika, odnosno prosječno godišnje 17.121. Interesantna su još dva podatka, a to je broj radno sposobnog stanovništva i broj školske omladine. Broj radno sposobnog stanovništva u BiH 1991. godine iznosio je 2.857.092 ili 65,3 % u odnosu na ukupno stanovništvo.

U BiH je 1991. godine registrirano 56.437 djece školskog uzrasta (7-14 godina) 360.008 omladine, koja pripada periodu srednjeg obra-

zovanja (15-19) i 359.991 stanovnik studentskog doba (20-24 godine). Iz ovoga se može primijetiti da je Bosna i Hercegovina imala relativno mlado stanovništvo. Prosječna starost muškog stanovništva 1991. godine je bila 33 godine, a ženskog 35. Tako je, recimo, u 1981. godini koeficijent starosti u bivšoj Jugoslaviji iznosio 0,366, u Hrvatskoj 0,526, u Srbiji 0,482, a u Bosni i Hercegovini 0,217.

Ovakav biološki dinamizam samo je jedna karakteristika bh populacije, druga se može navesti kao proces modernizacije. U procesu modernizacije stanovništvo se mijenja iz stare u nove strukture. Procenat aktivnog stanovništva opadao je sa 42,5 u 1953. godini na 34,6 u 1971. godini. U posljednjih dvadeset godina došlo je do porasta učešća aktivnog u ukupnom stanovništvu i taj porast je u 1991. godini iznosio 40,7%.

Najznačajnija promjena nastala je u broju poljoprivrednog stanovništva, čije je učešće u ukupnom stanovništvu u stalnom i značajnom opadanju. U 1948. godini poljoprivredno stanovništvo činilo je 71,8% ukupnog stanovništva, a 1991. godine svega 9,8%.

Ostvaren je napredak i u pogledu opismenjavanja stanovništva. Procenat nepismenog stanovništva od ukupnog stanovništva starog 10 i više godina opao je sa 45% u 1948. godini na 9,9% u 1991. godini. Procenat nepismenog ženskog stanovništva opao je sa 59% u 1948. godini na 16,4% u 1991., ali još uvijek je visok. Proces preobražaja stanovništva ilustrira i biološka struktura. Ona je imala dva karakteristična pravca razvoja. Jedan se odnosi na spolnu, a drugi na starosnu strukturu.

Broj žena na 1000 muškaraca u 1948. godini iznosio je 1073, a 1991. godine 1004. Prvi koeficijent govori da su gubici muškog stanovništva u drugom svjetskom ratu bili značajni, a drugi da je spolni debalans do 1991. godine znatno popravljen. Drugi pravac razvoja biološke strukture pokazuje da bh populacija sve više stari. U toku 1961.-1991. godine procenat djece starosti do 14 godina smanjen je od 38,6 na 23,5%, a procenat starijih ljudi sa 65 i više godina povećan od 3,5 na 8,8%. Biološko starenje stanovništva je posljedica izrazitog opadanja prirodnog priraštaja, koji je početkom pedesetih godina iznosio 26,2 a krajem devete decenije 8,8 na 1000 stanovnika.

Bosanskohercegovačka populacija se razvijala po modelu industrijskog društva, što znači postepeno opadanje nataliteta, smanjivanje, sta-

bilizacija i onda blagi porast mortaliteta, kao i učvršćivanje tendencije slabljenja dinamike rasta broja ukupnog stanovništva odnosno sve niže stope tog rasta.

Krećući se ovim trendom, stanovništvo u BiH, da nije bilo rata od 1992., i dalje bi odražavalo svoju sposobnost za rast i stvaranje emigracijskih "viškova". Pod tom pretpostavkom BiH bi sredinom 1995. imala 4451177 stanovnika, a uz to neto migracijski saldo (više iseljenih nad useljenim) bio bi od 1991. godine 47300.

3. Mortalitet i prinudne migracije

Proces razvoja bosanskohercegovačkog stanovništva u mirnodopskoj fazi rat je brutalno prekinuo, poremetio sve demografske tokove i nasilno preoblikovao čitavu demografsku strukturu. Međutim, u ovim uvjetima nije moguće egzaktno utvrditi kakve su promjene nastale u populaciji BiH, jer o tome ne postoje pouzdani statistički podaci.

Koliko je bh. populacija pogođena ratom, najbolje pokazuju podaci o ukupnom mortalitetu i prinudnim migracijama. Oni se mogu uporediti s mirnodopskim podacima za ista obilježja, tako da se može steći jasna predstava o demografskom razaranju u BiH. Prema podacima kojima se raspolaže za period 1992.-1995. god. ukupni mortalitet iznosi preko 390.000, u što je uračunat normalan mortalitet za 3,25 godina 95.900, povećani mortalitet 15.384 i broj ubijenih, na drugi način smrtno nastradali i nestali 278.880.

Ovaj ukupni mortalitet u ratu veći je preko četiri puta od normalnog mortaliteta koji bi BiH imala da nije bilo rata. Još je drastičniji odnos kod prinudnih migracija. Prema popisu stanovništva 1981. godine, registrirano je 640.230 osoba koje su promijenile svoje mjesto boravka u BiH tokom 1971.-1980. god. Ova suma obuhvata 463.809 stanovnika popisanih kao doseljenih iz drugih mjesta BiH, iz jugoslovenskih republika i pokrajina, iz inostranstva, kao i brojku od 176.421 koja predstavlja odseljeno stanovništvo iz BiH u druge republike i pokrajine bivše Jugoslavije.

Ukupan broj stanovnika zahvaćenih unutrašnjim i spoljnim migracijama u osmoj deceniji iznosio je prosječno godišnje 64.023. Bosna i Hercegovina je krajem juna 1995. godine imala oko 2.550.000 raseljenih osoba i izbjeglica, a što na jednu godinu u prosjeku dolazi gotovo 785.000.

Ova cifra je veća preko dvanaest puta od one koja se odnosi na normalna unutrašnja i spoljna migracijska kretanja u BiH u toku 1971.-1980. godine.

4. Izostanak prirodnog priraštaja

Učinak rata na demografske promjene treba razmotriti i sa stanovišta etničke pripadnosti. Broj ubijenih, na drugi način smrtno nastradalih i nestalih Bošnjaka iznosi 7,3% od njihove populacije na dan 31.03.1992., Srba 7,1%, Hrvata 3,7% Jugoslavena i ostalih 3,5%. Broj raseljenih Bošnjaka čini 36,5% od njihove populacije, Srba 24,9%, Hrvata 20,4%, Jugoslavena i ostalih 29,7%. Procenat izbjeglica u odnosu na predratno stanovništvo u Bošnjaka je 28,1%, u Srba 28,5%, u Hrvata 29,3%, u Jugoslavena i ostalih 28,1%.

Ubijene, na drugi način smrtno nastradale i nestale osobe predstavljaju direktne demografske ratne gubitke, a povećani mortalitet i izostali priraštaj indirektni i njih je do kraja juna 1995. godine bilo u BiH preko 73.000. Zajedno uzevši, direktni i indirektni gubici iznose gotovo 352.000.

Karakteristike prirodnog priraštaja pojedinih naroda u BiH iz predratnog perioda odrazile su se i na situaciju u toku rata. Bošnjaci su imali i ranije najvišu stopu neto demografskog prirasta, pa su ta obilježja zadržali i od 1992. i dalje, u uvjetima kada je prirodni priraštaj dostigao tek 54,4% od normalnog. Iz tih razloga na Bošnjake otpada i najveći dio izostalog prirodnog priraštaja.

Krajnji rezultat rata je brojčano smanjenje stanovništva BiH i njegov novi geografski raspored. U odnosu na stanje 31.03.1992. godine broj stalnog stanovništva krajem juna 1995. godine manji je za preko 5,1%. Međutim, ako bi se vršilo poređenje s procijenjenim brojem stanovnika koji bi bio ostvaren do 30.06.1995. da nije bilo rata (4.522.413 ne izdvajajući neto vanrepubličke migracije), onda smanjenje iznosi gotovo 7,8%.

Broj prisutnog stanovništva krajem juna 1995. godine manji je gotovo za 33,6% od broja stanovnika prije rata tj. 1992. godine. Samo 55% prisutnog stanovništva do kraja juna 1995. godine nije mijenjalo mjesto boravka. Do kakvih je promjena došlo na relaciji selo-grad, vrlo je teško procijeniti. Prema podacima Popisa stanovništva iz 1991. godine taj odnos

je bio 60,5% prema 39,5%. U ratu su mnoga prigradska naselja u potpunosti uništena, a stanovništvo tih naselja ili ubijeno ili raseljeno ili izbjeglo.

Svakako jasniju sliku ćemo dobiti kada se budu stekli uvjeti za sprovođenje popisa stanovništva u BiH, koji bi se prema nekim procjenama trebao sprovesti 2003. ili 2004. godine.

Zaključak

Na kraju želim istaći tri faktora koji po mom mišljenju imaju presudan značaj za nastavak procesa koji se na Zapadu tretira kao podrška "ideji o rekonstrukciji Balkana", a čija sprovedba prevashodno zavisi od ishoda aktuelnih globalnih kretanja u svijetu. Prvi bi se mogao situirati u segment ekonomske rekonstrukcije i stvaranja ekonomski prosperitetnog prostora u kojem bi participirale sve balkanske države.

Države razvijenog zapada (EU, SAD) trebale bi kroz ekonomske programe saradnje omogućiti prevazilaženje socijalno-ekonomske zaostalosti, koja je pretpostavka određenih socijalnih napetosti koji prijete da se pretvore u etničke konflikte i izvore dugotrajnih političkih nestabilnosti ne samo balkanskog prostora već i Evrope u cjelini.

Drugi je da u novom međunarodnom okruženju izgradnja svakog sistema ekonomskih odnosa s inostranstvom podrazumijeva njegovu evaluaciju u širem regionalnom kontekstu čime se postiže ne samo uspostavljanje čvršćih međusobnih veza, već i interakcija različitih nacionalnih politika na regionalnom nivou. Upravo stoga jedan od modela izgradnje novih odnosa na Balkanu leži u kreiranju odgovarajućeg regionalnog okvira (koji u suštini ne bi bio suprotstavljen multilateralim tendencijama), unutar kojeg bi se na institucionaliziran način podržavala i razvijala politička stabilnost i međusobna saradnja ovih država.

Politička stabilnost na Balkanu koja je izvjesno važnija za Evropu nego li kada je riječ, naprimjer, za SAD može se osigurati naročito ukoliko bi na prostoru bivše Jugoslavije u svakoj od novih država došlo do makroekonomske stabilnosti i ukoliko bi Evropa trgovinskom politikom i finansijskom podrškom stvorila uvjete za dinamiziranjem željenih promjena u privrednim i političkim sistemima. Jedan od mogućih modela takve sarad-

nje može se ostvariti kroz proširivanje regionalne ekonomske saradnje između balkanskih država i stvaranjem zone slobodne trgovine koja bi u dogledno vrijeme postala važno sredstvo u integraciji ovih zemalja u zajedničko tržište zapadnoevropskih zemalja.

Ovo bi sasvim sigurno omogućilo i određeno "smirivanje" demografskih pulsiranja na balkanskim prostorima, s obzirom da bi se postepeno uključivanje njenih država u zapadnoevropske integracijske procese pozitivno odrazilo na strukturu i buduće pravce demografskog razvoja.

I treći faktor je da se pokušaju prevazići postojeće protivrječnosti između istovremenog djelovanja suprotstavljenih principa međunarodnog prava koji se tiču zaštite nacionalnih manjina. Poznato je da su burni prevrati u balkanskoj historiji pokazali da je zaštita nacionalnih manjina od ključnog značaja za stabilnost, demokratsku sigurnost i mir na evropskom kontinentu.

Govoreći o modelu multikulturalnosti i multinacionalnosti koji je imanentan većini država na Balkanskom poluostrvu, nameće se neporeciva obaveza poštivanja Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina koja je prihvaćena od strane Vijeća Evrope 1995. godine. To je jedan od najznačajnijih instrumenata u izgradnji pluralističkog i demokratskog društva i uključivanja svake pojedine države u savremene evropske tokove razvoja. Njena značajna vrijednost otkriva da ne postoji oskudica međunarodnih političkih i pravnih instrumenata za zaštitu nacionalnih manjina i da sasvim jasno ukazuje na mogućnost da demografski razvoj na Balkanu ponovo poprimi prirodne tendencije razvoja koji će izbjeći moguće zamke objektivizacije njegovih obilježja u kontekstu nacionalističkih politika ili drugih propratnih negativnih društvenih pojava.

Literatura:

- Campell J., The Balkans: Heritage and Community, in: The Balkans in Transition. Eds. Univ. of California Press, 1963.
- Carter W. F. & Norris H. T. (ed), The Changing Shape of the Balkans, UCL Press, London, 1996.

- Castellan G., *Historie des Balkans: XIVE – XIXe Siecle*. Fayard, Paris, 1991.
- Cvijić J., *La Peninsule Balkanique*, Paris, 1918.
- Grčić, M. Geografski Institut, Beograd, 1999.
- European Commission, *Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina*, Brussels, 1995.
- Republički zavod za statistiku BiH, *Popis stanovništva, 1991. godine*, Sarajevo, 1991.
- Sarajčić, S., *Bosna i Hercegovina i međunarodne ekonomske integracije u Evropi*, magistarski rad, Sarajevo, 1998.

Mr. Sahrudin Sarajčić, Agency for Statistics of BiH and Center for strategic studies and international relations, Faculty of Politic Science

Izvori: Rekllo €. 1915.; Konstantinović 1937.; L'Etat du monde, *Annuaire*, Paris, 1995.

Sahrudin Saračić

GEOPOLITICAL CHARACTERISTICS OF THE BALKANS IN THE DETERMINATION OF CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC CHANGES IN THE BALKAN PENINSULA

Abstract

Despite an obvious continuity, in particular in the process of creating nations and establishing political borders, the Balkans as a whole are a reflection of insufficiently clear and contradictory geopolitical and economic features. Although geographically the region belongs to Europe, it is not an integral part of either the pragmatic (economic) or the political European region. Geography imposes interdependency (e.g. the role of traffic corridors), but the lack of common political and economic institutions means that it cannot be regarded as an organized regional entity.

It is true that there are certain embryonic forms of the political and economic reconstruction of the Balkans, such as CEI (the Central European Initiative), SECI (Southern European Cooperation Initiative) or the Stability Pact, but these do not represent a significant move towards the Europeanization of the area, given that the Western powers have as yet no consistent and clearly defined foreign policy.

The basic geopolitical determinants of the Balkans are heterogeneity and transitiveness. The consequence of the former is political and territorial fragmentation, and of the latter, the presence of major-power interests. In the light of the current regional regrouping in Europe, therefore, there is increasing talk of the “southern wing” in determining the geostrategic situation of NATO member-countries.

A major feature of the Balkans is its ethnic mosaic. The 1992 census in Romania, for example, showed 89.4% Romanians, 7.1% Hungarians and 1.8% Gypsies. In the Federal Republic of Yugoslavia there are 62.2% Serbs, 16.6% Albanians, 5% Montenegrins, 3.3% Muslims, and so on. The second major feature that has characterized the last decade of the 20th century is the extensive use of “ethnic cleansing” or “humane population transfer” of people affected by war. This can be regarded as a characteristic form of “Balkanization”, which has a long tradition in the harsh population policies of the Byzantines, the Roman Empire and the Ottoman Empire.

Developed Western countries (the EU, the USA) should make it possible, within the context of an economic reconstruction programme of cooperation, to overcome the socio-economic under-development, which is a premise of certain social tensions that threaten to erupt into ethnic conflict and will be a source of long-term political instability not only in the Balkans, but in Europe as a whole.

As regards the model of multi-culturality and multi-nationality which is an integral part of the majority of states in the Balkan peninsula, it is essential that they be explicitly required to honour the Framework Convention for the Protection of National Minorities, adopted by the Council of Europe in 1995. This is one of the most significant instruments for the building of a pluralist and democratic society and the inclusion of each of these states in contemporary European development trends. It is evidence that there is no lack of international political and legal instruments for the protection of national minorities, and is a clear demonstration that demographic development in the Balkans can regain its natural tendencies, which will avoid the possible trap of objectivization of its features in the context of nationalist policies or other accompanying negative social phenomena.